

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Barnkonventionens tvetydiga definitioner och dess konsekvenser för barn i vårdnadstvister

En kvalitativ studie om rättens bedömning av barnets bästa och barns delaktighet i
vårdnadstvister

Ellen Jansson & Elin Nilsson

Kandidatuppsats SOPB63
HT 2023
Handledare: Lupita Svensson

Abstract

Authors: Ellen Jansson & Elin Nilsson

Title: CRC's ambiguous definitions and its consequences for children in custody cases - a qualitative study on the court's assessment of the principle of best interests of the child and children's participation in custody cases.

Supervisor: Lupita Svensson

The aim of this study was to examine how Swedish courts take children's opinions into consideration in custody cases relative to their age and maturity, following Sweden's 2020 implementation of the United Nations Convention of the Rights of the Child (UNCRC). Specifically referring to UNCRC articles 3 and 12. The results of this study are based on a qualitative text analysis of court custody cases, in which we've aimed to broaden the understanding of how the court takes the child's opinion into consideration. The empiricism of this study is based on 18 custody cases of children between the ages of 10 and 15. The theoretical framework of this study is Lundy's model of participation and additionally legal dogma. The overall conclusions of this study are that the court lets children participate by having dialogues during the custody investigation, in which they are free to express their opinions about the parents' custody. However, in 16 out of 18 cases it is unclear under which circumstances these dialogues were being held. Furthermore, we found that the child's age has a prior impact on their right to participate in court. Opinions expressed by younger children or children with a lower maturity level has little to no impact on the outcome of the decision. However, most cases often don't include a statement regarding the interplay between age and maturity or an assessment of the child's maturity. Lastly we found that the principle of best interests of the child is superior to the principle of taking the child's opinion into account, the child's opinion doesn't have an impact on the outcome of the decision if it doesn't align with their best interests.

Key words: Custody cases, child participation, best interests of the child, court order

Nyckelord: Vårdnadstvister, barns delaktighet, barnets bästa, domstolsbeslut

Förord

Inledningsvis vill vi framföra ett stort tack till alla som stöttat oss i vårt arbete med denna uppsats och kommit med värdefulla synpunkter. Vi vill särskilt tacka vår handledare Lupita Svensson för stöd under skrivprocessens gång. Avslutningsvis vill vi även tacka varandra för ett gott samarbete.

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
1.1 Problemformulering.....	6
1.2 Syfte och frågeställningar.....	8
2. Kunskapsläget	9
2.1 Begreppsdefinitioner.....	9
2.1.1 Barnets bästa.....	9
2.1.2 Barnets delaktighet.....	10
2.1.3 Barnets ålder och mognad.....	10
2.2 Tidigare forskning.....	10
2.2.1 Barnets bästa.....	10
2.2.2 Barnets delaktighet.....	11
2.2.3 Ålder och mognad.....	13
2.3 Sammanfattning av kunskapsläget.....	14
3. Studiens teoretiska ram	16
3.1 Lundys delaktighetsmodell.....	16
3.2 Rättsdogmatik.....	18
4. Metod	20
4.1 Metodologiska överväganden.....	20
4.2 Urval & material.....	21
4.2.1 Lista över forskningsempiri.....	22
4.3 Metodens tillförlitlighet.....	23
4.3.1 Trovärdighet.....	24
4.3.2 Överförbarhet.....	24
4.3.3 Pålitlighet.....	25
4.4 Bearbetning & analys.....	25
4.4.1 Kvalitativ textanalys.....	25
4.4.2 Fjärde dimensionens textanalys.....	26
4.5 Etiska överväganden.....	27
4.5.1 Forskningsetiska principer.....	27
4.6 Arbetsfördelning.....	28
5. Analys & resultat	29
5.1 Barnets delaktighet.....	29
5.1.1 Utrymme.....	29
5.1.2 Föräldrarnas utsagor.....	30
5.2 Barnets ålder och mognad.....	31
5.2.1 Bedömningen av ålder och mognad.....	32
5.2.2 När barnets åsikt inte är förenlig med barnets bästa.....	32
5.2.3 Åhörare och inflytande.....	33
5.3 Bedömningen av barnets bästa.....	35
5.3.1 En rättslig paradox.....	37
6. Slutdiskussion	39
6.1 Hur framställer rätten barns delaktighet i vårdnadstvister?.....	39

6.2 Hur framställer rätten barns åsikter i förhållande till ålder och mognad?.....	40
6.3 Hur beskrivs rätten beakta barnets bästa och delaktighet i beslut gällande vårdnad?.....	41
6.4 Slutreflektion.....	42
Litteraturlista.....	43

1. Inledning

I detta avsnitt presenteras bakgrundsinformation gällande vårdnadstvister i Sverige. Inledningsvis följer en problemformulering, därefter presenteras studiens syfte och frågeställningar.

1.1 Problemformulering

De flesta föräldrar som genomgår en separation kan enas om vårdnaden av ett barn, vart barnet ska bo samt hur umgänge ska utformas. I de fall då föräldrarna inte kommer överens, kan istället tingsrätten i första instans behöva fatta dessa beslut (Socialstyrelsen 2014, s. 11). Fokus för denna studie ligger på vårdnadsfrågan, vilken enligt Wågby (2022) avser ansvaret för barnets personliga förhållande samt tillgodoseendet av barnets behov. Vidare menar Wågby att den rättsliga processen kring vårdnadsfrågan startar då en förälder lämnar in en stämningsansökan till rätten. Målet hanteras därefter genom muntliga förhandlingar med parterna, samt att rätten förordnar socialtjänstens familjerätt att genomföra en vårdnadsboende och umgängesutredning, också kallad VBU-utredning, vilken syftar till att kartlägga barnets situation samt redovisa barnets åsikter (ibid. s. 179). Efter utredningsprocessen lämnar familjerätten i de flesta fall även ett beslutsförslag till rätten, som fattar ett slutgiltigt beslut enligt *barnets bästa* (Wågby & Englander 2019, s. 174).

Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barns rättigheter, eller barnkonventionen (BK), innehåller bestämmelser om barns rättigheter. BK ratificerades i Sverige år 1990 och blev svensk lag år 2020 (Barnombudsmannen 2021). Dane (2015, s. 194) hävdar att artikel 3 BK, som berör barnets bästa, är en grundpelare i konventionen vilken utgör en bas för övriga rättigheter som ingår. I artikel 3 BK beskrivs barnets bästa på följande sätt:

“Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.” (Barnombudsmannen 2021).

Vidare anses även artikel 12 BK gällande *barns delaktighet* vara en grundpelare i konventionen (Wågby 2022, s. 177), vilken lyder på följande sätt:

1. “Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.
2. För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler.” (Barnombudsmannen 2021).

I en kartläggning kring barns delaktighet i socialtjänstens utredningar om vårdnad, boende och umgänge konstaterar Socialstyrelsen (2014, s. 7) att barn ges olika förutsättningar att komma till tals. De allra yngsta barnen, vilka ännu inte lärt sig kommunicera språkligt, kommer inte till tals alls medan barn äldre än tretton år så gott som alltid kommer till tals. Vidare redogör Socialstyrelsen (2012) för att begreppen *barnets perspektiv*, *barnets behov* och *barnets bästa* kan vara svåra att definiera då de inte är entydiga och således varierar beroende på person, situation och sammanhang. Detta lyfter även Wågby och Englander (2019) som hävdar att formuleringen av artikel 12 BK är upp till tolkning, vilket kan leda till att vissa barns rätt till delaktighet inte beaktas (s. 183). Exempelvis framför Wågby och Englander att familjerättssekreterare anpassar den praktiska innebörden av begreppet barnets delaktighet till det enskilda barnet, varpå möjlighet till delaktighet bygger på familjerättssekreterarens bild av barnets behov av skydd (ibid. s. 181). Vidare lyfter Wågby och Englander även att familjerättssekreterare anpassar delaktigheten till barnets ålder, vilket resulterar i att yngre barn som inte antas kunna ta till sig information görs mindre delaktiga (ibid. s. 183).

Sedan år 2021 och 2022 har lagändringar skett gällande vårdnadstvister som syftar till att stärka barnrättsperspektivet. Lagändringarna innebar bland annat att barnets rätt till delaktighet och information samt skyddet för barn som riskerar att fara illa stärktes (Riksdagen 2021). Barnets bästa och barnets delaktighet är två löst definierade begrepp, vilka således riskerar att inte tillämpas fullt ut vid rättens beslutsfattande gällande vårdnad. Med hänvisning till ovan anført ställer vi oss därmed frågan hur barnets rätt till delaktighet samt barnets bästa tas i beaktande av rätten vid beslut i vårdnadstvister. Vidare undrar vi även hur barnets ålder och mognad bedöms av rätten, då ett konkret bedömnings sätt inte finns att tillgå.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att undersöka hur rätten i vårdnadstvister beaktar barns delaktighet i förhållande till deras ålder och mognad respektive barnets bästa med hänvisning till artikel 3 och 12 BK. Vi kommer således undersöka rättens bedömningsgrund i vårdnadstvister, varpå vi gör ett antagande om att beskrivningen i domarna är en så nära beskrivning av verkligheten vi kan komma. För att undersöka detta har vi tagit fram följande frågeställningar:

- Hur framställer rätten barns delaktighet i vårdnadstvister?
- Hur framställer rätten barns åsikter i förhållande till ålder och mognad?
- Hur beaktar rätten barnets bästa och delaktighet i beslut gällande vårdnad?

2. Kunskapsläget

I följande avsnitt redogör vi inledningsvis för begreppen *barnets bästa*, *barnets delaktighet* samt *barnets ålder och mognad*, vilka utgör grunden för denna studie. Vidare presenteras tidigare forskning som är relevant för studiens syfte och frågeställningar.

2.1 Begreppsdefinitioner

2.1.1 Barnets bästa

I problemformuleringen redogjorde vi för hur barnets bästa beskrivs i artikel 3 BK. I en kvalitativ studie av Europadomstolens bedömningar gällande barnets bästa beskriver Dane (2015) att principen saknar en närmare definition. Syftet med detta är att begreppet kräver en viss öppenhet för att möjliggöra en individuell bedömning för varje enskilt barn. Vidare gör den lösa definitionen av principen att tolkningen av vad barnets bästa är kan förändras över tid i takt med att ny forskning och kunskap om barn utvecklas (ibid. s. 196, 197). Dane menar att barnets bästa kan förstås utifrån två huvudtankar; att barn är bärare av egna grundläggande fri- och rättigheter samt att barn är i behov av särskilt skydd då de är sårbara (ibid. s. 194). Denna definition är i linje med John Eekelaars definition som beskriver att barnets bästa kan bedömas enligt både ett objektiva och ett subjektiva perspektiv. Det objektiva perspektivet innebär att beslutsfattare gör bedömningar grundade på forskning och beprövad erfarenhet. Det subjektiva perspektivet handlar om att barnet får ge uttryck för vad hen anser vara hens bästa. Det föredragna underlaget för bedömningen av barnets bästa är därmed att sammanväga de båda perspektiven (Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd 2022).

Vidare svarar 6 kap. 2a § FB mot artikel 3 BK, där aspekter som ska beaktas vid bedömningen av barnets bästa lyfts. Dessa aspekter gäller risken för att barnet eller någon i familjen utsätts för övergrepp, att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar, samt barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Sammanfattningsvis kan barnets bästa därmed förstås som en sammanvägning av beslutsfattarens bedömning av begreppet, barnets åsikt samt barnets rätt till skydd.

2.1.2 Barnets delaktighet

Liksom barnets bästa, är även *barnets delaktighet* ett löst definierat begrepp. Wågby och Englander (2019) genomförde en kvalitativ studie för att belysa familjerättssekreterares erfarenheter av barns delaktighet i utredningsprocessen. I studien lyfter Wågby och Englander att de grundläggande rättigheterna kopplade till barnets delaktighet är barnets rätt till information samt rätt att komma till tals i VBU-utredningar. Genom att bistå barnet med information skapas tydlighet och transparens, vilket enligt familjerättssekreterare skapar en känsla av sammanhang och trygghet inför barnsamtalen. Barnsamtal genomförs i syfte att inhämta barnets åsikt i VBU-utredningar, vilket i sin tur gör barnet delaktigt i beslutsprocessen (ibid. s. 181).

2.1.3 Barnets ålder och mognad

Som nämnt i problemformuleringen ska barnets åsikt tillmätas betydelse i förhållande till dess ålder och mognad. I Socialstyrelsens (2014, s. 7) kartläggning kring barns delaktighet i socialtjänstens VBU-utredningar konstaterades att barn som inte kommunicerar språkligt sällan kommer till tals, medan barn äldre än 13 år så gott som alltid kommer till tals. Vidare genomförde Hultman et al. (2020) en kvalitativ enkätstudie för att undersöka hur professionella involverade i beslutsfattande kring vårdnad bedömde barns mognad i förhållande till ålder. Hultman et al. konstaterar att bedömningen av mognad varierar mellan respondenterna samt att det inte finns ett konkret tillvägagångssätt för att bedöma en adekvat mognadsgrad (ibid. s. 310). I en kvalitativ enkätstudie presenterar Kemps et al. (2017, s. 4) 41 kriterier som är relevanta för bedömningen av barnets mognad, vilka är uppdelade enligt kategorierna självständighet, beslutsfattande, känslomässig reglering och generell kognitiv bearbetning. Vidare hävdar Kemps et al. (2017, s. 6) att den aspekt av mognad som väger tyngst för utredare inom juridikens fält är förmågan till beslutsfattande.

2.2 Tidigare forskning

2.2.1 Barnets bästa

Rejmer och Bergman (2019, s. 80) skriver i en re-analys av tidigare insamlat material att föräldrabalkens (FB) (1949:381) bestämmelser anpassades efter att BK ratificerades i Sverige. Artikel 3 BK, barnets bästa, lyftes fram som en överordnad princip vilken ska beaktas vid alla myndighetsbeslut. Vidare skriver Rejmer (2003, s. 124) i sin rättssociologiska avhandling att

barnets bästa är en övergripande princip utan konkret innebörd. Principen fastställs således först vid tillämpningen, vilken får innebörd utifrån vårdnadsutredarnas samt tingsrättens kunskap, uppfattning, antaganden och bedömningar. Dane (2015) menar att tolkningen av principen kan skifta över tid och anpassas till ny forskning och kunskap om barn till följd av en avsaknad fast definition (s. 196).

Rejmer (2003) menar att ett barnperspektiv ska anläggas vid handläggningen av vårdnadstvister då detta är en förutsättning för att kunna fastställa barnets bästa. I praktiken betyder barnperspektivet att barnets uppfattning och upplevelser av sin livssituation bör kartläggas under utredningen. Kartläggningen bör ske genom att de vuxna ser och lyssnar till barnet för att försöka tolka, förstå samt sätta sig in i barnets situation. I beslutssituationen betyder barnperspektivet att olika beslutsalternativ bör analyseras och övervägas utifrån barnets synvinkel, samt att beslutet fattas utifrån vad som bedöms vara barnets bästa. 1 kap. 2§ Socialtjänstlagen (2001:453) (SoL) svarar mot artikel 3 BK och ska tolkas som att socialtjänstens beslut måste innefatta ett barnperspektiv. I FB framgår rättsens skyldighet att anlägga ett barnperspektiv enligt artikel 3 BK av 6 kap. 2a § (ibid. s. 97).

2.2.2 Barnets delaktighet

Artikel 12 BK fastställer barnets rätt till delaktighet utifrån ålder och mognad. I Wågby och Englanders (2019) kvalitativa studie av djupintervjuer med familjerättssekreterare framkommer det dock att ett omfattande arbete med att definiera dess praktiska innebörd efter införlivandet i svensk lag återstår (s. 174). Wågby och Englander menar att avsaknaden av en fast innebörd medför risken att alla barn inte blir delaktiga i beslutsprocessen. Denna risk innefattar barn som inte förmedlar åsikter, barn som anses vara för unga eller omogna för att förmedla åsikter samt barn som inte anses ha en självständig åsikt i förhållande till sina föräldrar (ibid.). Även Rejmer och Bergman (2019, s. 80) lyfter att osäkerheten kring tolkningen av begreppet leder till att socialtjänsten och tingsrätten riskerar att motverka barns delaktighet. Enligt Rejmer och Bergman är detta ett resultat av bristande förutsättningar och resurser vilket leder till att utredaren upplever att barnets delaktighet istället kan komma att skada barnet (ibid. s. 81).

Lundy (2007) genomförde en kvalitativ studie av implementeringen av artikel 12 BK för barns delaktighet i skolan. Trots att Lundy studerade barns delaktighet i skolan, menar vi att

resultaten går att applicera även i andra sammanhang där barns delaktighet undersöks. För att barn ska kunna komma till tals hävdar Lundy att det krävs att vuxna samarbetar med barnen samt tillåter deras delaktighet i beslutsfattandet. Lundy uppmärksammade att vuxna många gånger förhindrar barns delaktighet, och placerade de vuxna i tre fack. Först finns gruppen av vuxna som uttrycker viss skepticism gällande barnens kapacitet till att delta i beslut och komma med "värdiga" synvinklar. Vidare finns den grupp som uttrycker oro över att ge barn för mycket inflytande vilket befars underminera vuxen auktoritet. Slutligen finns den grupp som tror att det kommer vara alltför ansträngande att ge barn möjlighet till delaktighet, vilket också kommer att ta tid och energi från annat viktigt såsom utbildningen (ibid. s, 929). För att barn ska få möjlighet att komma till tals och få inflytande i frågor som rör dem, menar Lundy att det är nödvändigt att skapa tillfällen där de kan bli delaktiga. Lundy lyfter skolans elevråd som ett exempel där barn får utsatt tid till att utöva sin rätt till deltagande och inflytande. Det finns dock elever som menar att dessa tillfällen är manipulerade av vuxna, eftersom det ofta är en lärare som förutbestämt vilka områden och frågor som ska diskuteras under elevrådet (ibid. s, 933-934).

Att barns rätt till delaktighet inte alltid fungerar i praktiken lyfter även Leviner (2018) i en kvalitativ studie där den svenska lagen gällande barns delaktighet och rätt till skydd undersöks. Leviner (ibid. s. 152) hävdar att det finns en strävan efter barns delaktighet, men att en samtidigt vill "skydda" barnet från att påverka rättsens beslut. Detta anser Leviner är till följd av att principen om barnets bästa är överordnad barnets rätt till delaktighet, och att barnet själv inte alltid ser vad som är bäst för sig själv och sin utveckling. Fortsättningsvis menar Leviner (ibid. s. 153) att en i "barnvänliga" system, såsom Sveriges, genomför barnsamtal i allt större utsträckning, men att det är svårt att se vad konsekvenserna för barnet blir i praktiken när en samtidigt strävar efter att uppfylla kraven från BK. Av Rejmer och Bergman (2019, s. 81) framkommer det att barnets åsikt sällan får någon större betydelse i beslutsfattandet. I de fall då barnets åsikt inte är förenligt med barnets bästa, eller om barnet inte kommit till tals, fattar socialtjänsten och rätten ett självständigt beslut utifrån principen om barnets bästa med stöd av 6 kap. 2a § FB. Slutligen konstaterar Rejmer och Bergman att FB inte anses ha anpassats fullt ut till BK, då barn i Sverige i praktiken saknar en självständig rätt till delaktighet i handläggning av vårdnadsfall. Istället menar författarna att barnkonventionen möjligtvis har gett FB en mer barnvänlig framtoning (ibid). Wågby (2022) granskar barndomsforskningen kritiskt med syftet att förklara barns delaktighet i VBU-utredningar. Även Wågby menar att barns delaktighet begränsas av socialarbetare och

andra professionsutövare. Detta då de tenderar att bedöma barnets sårbarhet snarare än vad barnet uttrycker. Vidare menar Wågby även att barns delaktighet försvåras genom att barnets åsikt sätts vid sidan av vuxnas. Wågby lyfter begreppet *förutbestämd delaktighet* som Iversen (2014) myntat, vilket innebär att socialarbetare endast betraktar barn som kompetenta nog att fatta beslut endast om deras åsikter överensstämmer med socialarbetarens (ibid. s. 882).

Vidare menar Wågby och Englander (2019, s. 175) att utredare känner en rädsla över att barns lojalitetskonflikter till deras föräldrar kan påverka deras vilja till att vara delaktiga i utredningens barnsamtal. Även Øvreeide (2010), specialist inom klinisk psykologi, lyfter aspekter som kan påverka barns vilja till att vara delaktiga, exempelvis huruvida barnets vårdnadshavare bör vara närvarande i samtalet. Øvreeide menar att trygghetspersoner för barnet, såsom barnets vårdnadshavare, generellt bör vara närvarande i samtal. Dock menar Øvreeide att det även finns tillfällen där barnet och utredare istället bör prata enskilt, och att det isåfall kan kännas tryggt för barnet att trygghetspersoner istället finns i närheten av samtalet (ibid, s. 218). Ytterligare en aspekt Øvreeide lyfter är att platsen för barnsamtal bör kännas trygg för barnet. Beroende på vilka omständigheter som finns kring barnet menar Øvreeide att det kan vara till fördel att hålla i barnsamtal på en neutral plats för barnet, som exempelvis på ett socialkontor (ibid. s. 220).

2.2.3 Ålder och mognad

I vårdnadstvister tillmäter tingsrätten barnets åsikt olika mycket betydelse utifrån barnets ålder och mognad (Rejmer & Bergman 2019, s. 80). Kemps et al. (2017, s. 1) menar att utredare som arbetar inom specifika områden, såsom inom juridiken eller socialtjänsten, tenderar att studera barn och ungas mognad utifrån deras område istället för att använda sig av ett bredare perspektiv. Kemps et al. menar dock att det är väsentligt att studera mognad utifrån ett bredare perspektiv dels för att skapa en djupare förståelse för barnet, dels för att integrera flerfaldiga aspekter av mognad (ibid.). Kemps et al. (ibid. s. 4) presenterar 41 olika kriterier att utgå från vid bedömningen av barns mognad, vilka är uppdelade enligt fyra kategorier. Dessa kategorier är självständighet, beslutsfattande, känslomässig reglering och generell kognitiv bearbetning. Vidare hävdar Kemps et al. (ibid. s. 6) att den aspekt av mognad som väger tyngst för utredare inom juridikens fält är förmågan till beslutsfattande. Kemps et al. föreslår istället en mer sammantagen bedömning av barns mognad inom rättssystemet utifrån samtliga kategorier, vilket kan förbättra beslutet utifrån barnets perspektiv (ibid. s. 8).

I en kvantitativ studie över barns mognad hävdar Garrison (1991, s. 84) att barn från 9 års ålder bör ha större inflytande i rättsprocesser gällande vårdnad. Detta eftersom tidigare studier visar att även yngre barn är kompetenta nog att vara resonabla kring sina preferenser gällande vårdnad. Likt Garrison (1991) hävdar även Steinberg och Cauffman (1996, s. 253) i en kvalitativ studie över barns mognad att barn runt 10 års ålder utvecklar sin förmåga att ta självständiga beslut. Steinberg och Cauffman menar att förmågan att avstå från andra människors inflytande och istället ta beslut utifrån sina egna önskningar är en definition av mognad (ibid.). Dessutom visar Albert och Steinberg (2011, s. 212) i en kvalitativ studie av barn och ungas förmåga till beslutsfattande under de senaste 10 åren att barn och unga har god förmåga att ta långsiktiga konsekvenser i beaktande vid beslutsfattande. Kemps et al. (2017) menar dock att olika kriterier för mognad kan ha olika relevans beroende på kontexten en ämnar att mäta barnets mognad. Exempelvis kan förmåga till beslutsfattande och kognitiv bearbetning ha större relevans i de kontexter där mognaden bedöms utifrån den unges förmåga att delta i rättsprocesser. Sammantaget är en omfattande kunskap om barn och ungas mognad i olika kontexter väsentligt för utvecklingen av den forensiska psykologin¹ och rättsliga frågor som berör barn och unga (s. 8).

2.3 Sammanfattning av kunskapsläget

Barnets bästa är en överordnad princip vilken ska beaktas i alla myndighetsbeslut som berör barn. Barnets bästa saknar dock en fast definition, varpå den får sin innebörd först vid tillämpningen av principen. Barnets bästa bedöms i varje enskilt fall, varpå beslutsfattarens kunskap, uppfattning och bedömning samt barnets åsikt är avgörande i förståelsen för principen. Vidare möjliggör den lösa definitionen även att principens tolkning kan skifta över tid och anpassas till ny kunskap. Rejmer (2003) menar att ett barnperspektiv ska anläggas i beslutsprocesser för att kunna tillgodose barnets bästa, vilket innebär att kartlägga barnets situation samt åsikter.

Barn har rätt att vara delaktiga i frågor som rör dem, däremot saknas bestämmelser för vad delaktigheten innebär rent konkret. Detta medför en risk för att vissa barn inte görs delaktiga i beslutsprocesser, vilket både Wågby och Englander (2019) och Rejmer och Bergman (2019) lyfter. Till följd av osäkerheten kring hur begreppet delaktighet ska förstås i kombination med

¹Förtydligande: Specialistinriktningen forensisk psykologi är den del av psykologin som integrerar psykologi och rättsväsende.

rädsla för att istället skada barnet, tenderar socialtjänsten och tingsrätten därför att motverka barns delaktighet. Detta trots att flera forskare menar att barn har förmåga att fatta självständiga beslut samt se långsiktiga konsekvenser av dessa. Vidare menar Lundy (2007) att vuxna måste samarbeta med barn samt skapa tillfällen för att öka barns delaktighet.

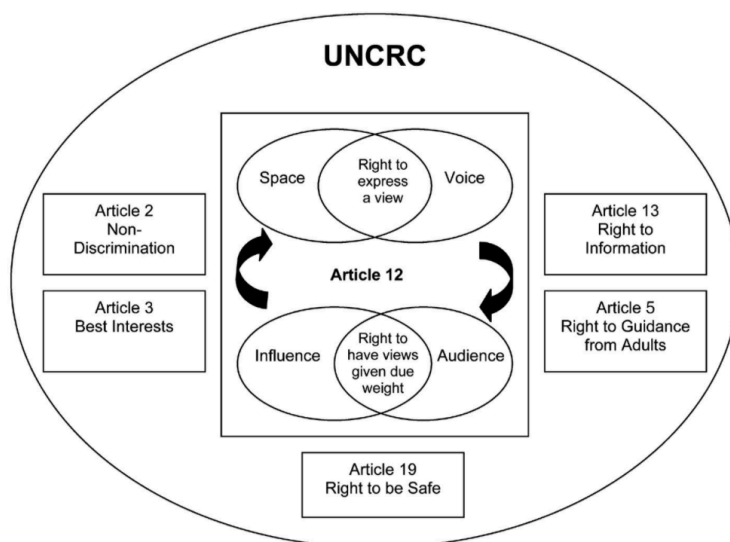
I beslutsprocesser tillmäts barnets åsikter olika mycket betydelse med hänvisning till deras ålder och mognad. Det finns inget konkret tillvägagångssätt för att bedöma ett barns mognad, däremot tycks utredare inom juridikens fält tendera att bedöma barnets mognadsnivå utifrån deras förmåga till beslutsfattande. Kemps et al. (2017) föreslår att en istället bör använda sig av ett bredare perspektiv i denna bedömning för att förbättra resultatet utifrån barnets perspektiv.

3. Studiens teoretiska ram

I följande avsnitt kommer vi att redogöra för de teorier och begrepp som analysen bygger på. Med hjälp av valda teorier och begrepp möjliggörs analysprocessen. Däremot är teorier inte neutrala, vilket innebär att vi i analysen kommer att belysa vissa saker, medan andra kommer att osynliggöras till följd av teorins begränsade räckvidd. Med detta menar vi att våra valda teorier inte kommer att fånga upp aspekter som hade kunnat analyseras utifrån val av andra teorier. Inledningsvis presenteras en modell över barns delaktighet framtagen av Lundy (2007). Vidare presenteras även den rättsdogmatiska läran, vilken är en metod för tolkning och systematisering av gällande rätt. Rättsdogmatik är per definition inte en teori, utan snarare ett perspektiv och metod. Vi har dock valt att inkludera det inom det teoretiska ramverket då vi använder oss övergripande av perspektivet för att möjliggöra en analys av domarna.

3.1 Lundys delaktighetsmodell

Lundy (2007) genomförde en studie med syftet att identifiera tillfällena i skolan där barns åsikt inte togs i beaktande i frågor som rör dem, och formulerade därefter en delaktighetsmodell utifrån implementeringen av artikel 12 BK. Vi har valt att använda olika delar av Lundys studie både i avsnittet *kunskapsläget* samt i detta teoriavsnitt, varpå fokuset här kommer att ligga på delaktighetsmodellen. Inledningsvis beskriver Lundy att artikel 12 BK inte bara är viktig för dess konkreta innebörd, utan även för att den symboliserar en bild av barnet som en fullvärdig människa med egna åsikter och rätt att delta i samhället (ibid. s. 928). I delaktighetsmodellen använder Lundy (2007, s. 933) begreppen *space*, *voice*, *audience*, och *influence* för att konkretisera innebörden av begreppet delaktighet. Vi har valt att översätta dessa till de svenska begreppen *utrymme*, *röst*, *åhörare* och *inflytande* och kommer nedan att gå igenom begreppens innebörd mer ingående.

Figur 1: Bild över Lundys delaktighetsmodell (Lundy 2007, s. 932).

Inledningsvis menar Lundy (2007) att artikel 12 BK innefattar två huvudteman: barns rätt att uttrycka sin åsikt samt rätten att denna åsikt värderas i beslutsfattande. Artikel 12 BK måste därför ses i sin helhet, vilket Lundy menar oftast inte är fallet i akademiska diskussioner kring barns delaktighet i beslutsfattande. Istället menar Lundy att det främst är begreppet *röst* som nämns i dessa diskussioner, vilket innebär att barnet i fråga har förmågan att kommunicera. Lundy hävdar även att artikel 12 BK följer en explicit kronologisk ordning, där första steget är att försäkra barnets rättighet till att uttrycka sig, sedan rättigheten att åsikten beaktas i beslutsfattandet (ibid. s. 931). Lundys delaktighetsmodell presenterar hur de två huvudtemana kan förstås utifrån begreppen utrymme, röst, åhörare och inflytande. Fortsättningsvis menar Lundy att dessa begrepp är sammankopplade med varandra. För att tillgodose att artikel 12 BK efterföljs fullt ut föreslår Lundy att alla fyra begrepp måste förstås och beaktas i diskussionen kring barns delaktighet (ibid. s. 932).

Enligt Lundy (2007) syftar begreppet *utrymme* åt att barnet bör bli motiverat att uttrycka sin åsikt. Barnet kan därtill behöva stöttning i att uttrycka sig, och bör inte förväntas uttrycka sig om det så vill. Vidare ska barnet tillfrågas om denne faktiskt vill uttrycka sig, då artikel 12 BK är en rättighet och inte skyldighet. Om barnet inte vill uttrycka sin åsikt måste detta därför respekteras (ibid. s. 934). Fortsättningsvis gäller artikel 12 BK de barn som har förmåga att forma en åsikt. Vad som menas med detta kan verka diffust eftersom det är svårt att konkretisera vad förmågan att forma en åsikt innebär, enligt Lundy. Fortsättningsvis menar Lundy att barnets ålder och mognad ofta är vad som bestämmer barnets förmåga att forma en åsikt, men att detta är ett missförstånd. Detta då barnets ålder och mognad endast ska appliceras på andra delen av artikeln, det vill säga vid bedömningen av hur mycket inflytande åsikten bör ha över beslutsfattandet. Lundy poängterar att barnets rättighet att uttrycka sin åsikt är baserat på dess faktiska förmåga till detta, inte dess ålder och mognad (ibid. s. 935).

Med begreppet *åhörare* syftar Lundy (2007) åt att vuxna som är involverade i beslutsfattandet ska "lyssna" på barnets åsikt, inte bara "höra" den. Lundy hävdar även att FNs barnrättskommitté observerat att yngre barn kommunicerar på olika sätt redan innan de lärt sig formulera sig med ord, varpå det aktiva lyssnandet också innefattar att observera barn och på så sätt inhämta yngre barns åsikt. Som vi anförde ovan menar Lundy att barnets ålder och mognad endast är relevant för det andra huvudtemat i artikel 12 BK, att barnets åsikt ska

värderas i beslutsfattandet, varpå begreppet *inflytande* blir relevant (ibid. s. 936-937). Fortsättningsvis beskriver Lundy att det är barnets ålder och mognad som bestämmer om barnets åsikt ska få inflytande över beslutsfattandet eller inte. Avslutningsvis menar Lundy att artikel 12 BK är komplex eftersom kriteriet om att ge barnets åsikt inflytande är baserat på vuxnas uppfattning om barnets ålder och mognad. Lundy ser en fara med att vuxna således agerar som "gate-keepers" av artikel 12 BK, som ensamma kan besluta om barnets åsikt bör ges inflytande. Detta trots att forskning visar att barn är mer kapabla till beslut än vad vuxna uppfattar. Dessutom begränsas barnets förmåga till inflytande om inte tillfälle att uttrycka sin röst ges (ibid. s. 937-938).

3.2 Rättsdogmatik

Det empiriska materialet i denna studie består av domar varpå viss kunskap om juridisk metodlära krävs för att möjliggöra en analys. Vi har således valt att använda oss av det rättsdogmatiska perspektivet, som enligt Rejmer (2017) är en metod som dels används av praktiserande jurister, men även inom vetenskaplig forskning. Rättsdogmatiken synliggör hur problem bör lösas rättsligt, samt ger ny kunskap och ökat vetande i rätten. Vidare kan användandet av rättsdogmatik inom forskningen bidra med ett kritiskt perspektiv på rätten genom att problematisera, systematisera och strukturera rättssystemet och därigenom ge svar på varför ett rättsligt problem löses på föreslaget sätt (ibid. s. 276-277). Gunnarsson och Svensson (2023, s. 23) menar att rättsdogmatiken utgår från ett antagande om ett visst sätt att se och förstå rätten. Rättsdogmatiken grundas således på en positivistisk tradition om att det finns en objektiv verklighet. Fortsättningsvis följer rättsdogmatiken ett logiskt mönster i form av följande cirkelresonemang: "Rätten är som den tolkas och tillämpas och den tolkas och tillämpas så som den är." (ibid. s. 25). Rättsdogmatiken har med andra ord en enhetlig syn på rätten samt bestämd uppfattning om vilken metod som bör användas för att tolka den (ibid, s. 10).

Gunnarsson och Svensson (2023) menar fortsättningsvis att begreppet *rätten* bör förstås som ett komplicerat begrepp, vilken omfamnar en process där föreställningar om rätten uttrycks, kommuniceras och praktiseras i ett konkret sammanhang. Inom juridiken nämns ofta beteckningen *gällande rätt*² vilket inte är ett statiskt objekt, utan något som kontinuerligt är beroende av sammanhang och tid (ibid. s. 22). Ett ledande synsätt inom det rättsdogmatiska

² Förtydligande: Gällande rätt är en juridisk term som åsyftar de rättsregler som är gällande inom ett rättssystem.

perspektivet är att gällande rätt bör tolkas och systematiseras så att rätten framstår som ett motsägelsefritt och normativt system. Gunnarsson och Svensson lyfter begreppen normativ koherens och konsistens som kvalitetskrav inom rätten. Koherens kan exempelvis handla om hur detaljregler korresponderar mot övergripande rättsprinciper, hur speciallagar följer allmänna lagar eller hur exempelvis barnkonventionen implementeras i den nationella rätten. Konsistens avser att regelverket inom ett visst rättsområde inte ska vara motsägelsefullt. Rättsreglerna ska bilda en logisk helhet och vara byggda på en enhetlig rättslig tradition (ibid. s. 58). Vidare förklarar Gunnarsson och Svensson att rättsregler är en slags normer vilka kan överensstämma med sociala normer. De avgränsas dock gentemot sådana genom att de har en särskild auktoritet. Rättsdogmatikens fokus är på de rättsliga normerna (ibid. s. 60-61).

4. Metod

I detta avsnitt presenteras de val av metod och urval som denna studie grundas på. Vi diskuterar även metodens tillförlitlighet samt de forskningsetiska principerna vi beaktat i processen. Eidevald (2022, s. 151) hävdar att kvaliteten i all forskning handlar om att vara transparent. Detta innebär att en som forskare bör ge läsaren inblick i vilka antaganden som gjorts, hur studien och analysen har genomförts, samt vilka svagheter som har upptäckts. Inledningsvis bör nämnas att genomförandet av denna studie har skett genom ett abduktivt förhållningssätt. Fejes och Thornberg (2019, s. 27-28) beskriver att det abduktiva förhållningssättet innebär att en som forskare konstant pendlar mellan data och redan känd kunskap och/eller teorier för att göra jämförelser och tolkningar i sökandet efter mönster. Således genererar förhållningssättet provisoriska slutsatser, vilka kan komma att utmanas av nya studier med exempelvis andra val av teorier.

4.1 Metodologiska överväganden

Denna studie baserades på en kvalitativ textanalys av tingsrättsdomar gällande vårdnadstvister. Den kvalitativa ansatsen valdes utifrån karaktären på de frågeställningar som har formulerats, då fokus ligger på att skapa en förståelse för hur rätten beaktar barnets bästa samt barnets rätt att komma till tals i frågor som rör dem. Ahrne och Svensson (2022, s. 9) menar att det krävs olika datainsamlingsmetoder beroende på vad en ämnar att undersöka, och nämner bland annat dokumentanalys som en möjlig insamlingsmetod. Fortsättningsvis skiljer Ahrne och Svensson (2022, s. 10) på kvantitativ och kvalitativ data, varav den sistnämnda lämpar sig bättre för att studera indirekta fenomen som bland annat intentioner och beslutsfattande. Syftet med kvalitativ data är att konstatera att den finns, hur den fungerar samt i vilka situationer den förekommer. Således argumenterar vi för att den kvalitativa ansatsen är bäst lämpad för denna studie.

Ahrne och Svensson (2022, s. 26) beskriver att forskaren kan ses som både en datainsamlare respektive en producent av datan, detta beroende på vilket synsätt en intar på forskarrollen. Om en ser på forskaren som en datainsamlare bör denne eftersträva neutralitet och distans, samt minimera den egna påverkan i forskningsprocessen i den mån det går. Forskarens val av data och metod bestäms utifrån vad som bäst svarar till vad som ämnas att undersökas. Valet av exempelvis metod, teori, urval kan dock framställas som ett potentiellt snedvridande av

forskningsresultaten och därför bör forskaren eftersträva neutralitet, distans och minimera sin egen påverkan i forskningsprocessen. Om en istället ser på forskaren som en producent av data tydliggörs de aktiva val som forskaren gör för att skapa ett empiriskt material som i sin tur genererar svar på de frågeställningar som formulerats. Genom detta synsätt blir de val som forskaren gör till förutsättningar för att se sådant som inte annars hade framkommit eller uppmärksammas. Till exempel gör valet av forskningsfrågor att vissa saker synliggörs, medan andra osynliggörs. För att kunna göra ett adekvat val av metod menar Ahrne och Svensson (ibid. s. 27) således att en behöver titta tillbaka på forskningsfrågan, och utefter den förbereda studien. Då våra forskningsfrågor var ämnade att undersöka hur rätten beaktar artikel 3 BK, barnets bästa, och artikel 12 BK, barnets rätt att komma till tals, ansåg vi att en kvalitativ textanalys av domar var det mest lämpliga sättet att generera empirisk data. Vidare var denna metod ett bra verktyg för att förhålla oss neutrala och objektiva i insamlingsprocessen. Detta eftersom domarna redan är befintlig data och vi därmed inte kunde påverka dessa snedvridet till “fördel” för vår studie. Å andra sidan begränsade metoden oss på så sätt att vi inte kunde utveckla den empiri som fanns i domarna, utan istället endast kunde arbeta med det som redan stod skrivet.

4.2 Urval & material

Inledningsvis gjordes en avgränsning till domar gällande vårdnad från Lunds tingsrätt under år 2022, vilket således bildade vår *urvalsram*. Med *urvalsram* menas de “fall” en har att utgå ifrån då en gör sitt urval (Bryman 2008, s. 179). Efter denna avgränsning gjordes ett *bekvämlighetsurval* genom att vi kontaktade Lunds tingsrätt och efterfrågade alla domar gällande vårdnad från år 2022. Med *bekvämlighetsurval* menas att forskaren väljer ut de fall som finns tillgängliga för forskaren (ibid. s. 194). Genom *bekvämlighetsurvalet* fick vi tillgång till 107 stycken domar, varav vi valde ut de 20 första av dessa att analysera närmare, detta för att minimera vår påverkan på forskningsprocessen. Då vi bekantade oss med domarna uppmärksammades dock att vissa av de inte var tillräckligt innehållsrika, varpå en analys hade varit svår att genomföra utifrån studiens frågeställningar. Vi bestämde oss därför för att istället göra ett *målstyrt urval*. Bryman (2008, s. 394) menar att syftet med det målstyrda urvalet är att välja ut fall på ett strategiskt sätt så att urvalet är relevant för de forskningsfrågor som har formulerats. Vid ett målstyrt urval kan en således inte generalisera resultatet till den större populationen (ibid. s. 392), men då vi genomförde en kvalitativ studie var vi inte intresserade av att kunna generalisera resultaten, utan endast att skapa förståelse.

Med hjälp av det målstyrda urvalet valde vi ut tillräckligt berikade domar gällande vårdnad som berörde barn i 10-15 års ålder. Valet av åldern 10-15 år grundades på rättspraxis om att barn i denna åldern börjar komma till tals i allt större utsträckning. Domarna valdes således ut strategiskt för att kunna undersöka barns delaktighet enligt studiens syfte. Utifrån denna avgränsning landade antalet domar på 18 stycken om cirka 10-25 sidor vardera. Då vi valde att använda en kvalitativ ansats ansåg vi samt vår handledare att cirka 15-20 domar var en lämplig mängd empirisk data för att finna mönster som kan besvara våra frågeställningar.

Avslutningsvis genomfördes även en urvalsprocess då vi valde litteratur till vår problemformulering, orientering av kunskapsläget och teori. Till problemformuleringen och orienteringen av kunskapsläget använde vi oss främst av databasen LUBsearch. För att hitta relevant litteratur använde vi oss av sökord relaterade till området vi ämnade att undersöka, såsom exempelvis *vårdnad*, *barnkonventionen*, *child protection*, *custody*, *children's maturity* och *children's rights Sweden*. Genom dessa sökord hittade vi relevanta artiklar att använda oss av. Därefter sökte vi efter källor och teorier som nämndes av artiklarna, och hittade på så sätt fler relevanta publikationer inom området.

4.2.1 Lista över forskningsempiri

Nedan följer en lista över de domar som har valts ut och analyserats. Namnen och målnumret för respektive dom i tabellen nedan är fiktiva. Detta diskuteras mer i avsnitt 4.5 Etiska överväganden.

Målnummer	Namn	Ålder
1234-11	Anna & Olle	13 & 9 år
1234-12	Henrik & Staffan	13 & 11 år
1234-13	Mohammed	15 år
1234-14	Kristian, Andreas & Anton	13, 12 & 12 år
1234-15	Karl	10 år
1234-16	Filippa & Pelle	14 & 10 år
1234-17	Lisa	12 år
1234-18	Hanna	12 år

1234-19	Zara	10 år
1234-20	Lukas	12 år
1234-21	Ture & Maja	14 & 12 år
1234-22	Egon & Otto	15 & 11 år
1234-23	Clara & Stina	13 & 9 år
1234-24	Viktoria	14 år
1234-25	Jens	12 år
1234-26	Kent	11 år
1234-27	Noor	13 år
1234-28	Hannes	12 år

4.3 Metodens tillförlitlighet

Analys av texter ger en bild av människors föreställningar om samhället. Vid textanalyser bör en ha i åtanke att texter tillhör olika typer eller genrer, och att dessa har olika producenter samt målgrupper. Med detta i åtanke bildas en större förståelse för textens funktion samt vad producenten av texten vill få fram. På så sätt kan en även tolka hur texten mottas (Boréus 2015, s. 158-159). Trots att domar i den mån det går är utformade objektivt, är dessa fortfarande en berättelse av verkligheten. Domarna är skrivna av personer i rätten och därmed kan vi inte säkerställa att domarna representerar "verkligheten", utan att de snarare representerar en komprimerad version av vad skribenten tolkat som verklighet. Då syftet med denna studie inte är att beskriva verkligheten, utan snarare att förstå rättens argumentation i vårdnadstvister, ser vi dock inte att detta utgör ett hinder. Vidare är dokument en fördelaktig empirisk datakälla att använda sig av utifrån källans validitet. Detta eftersom de dokument vi analyserar inte har producerats i ett forskningssyfte, utan snarare är en så nära beskrivning av verkligheten en kan komma (Bryman 2008, s. 489). Fördelen med att använda sig av dokument är också att en som forskare inte kan påverka empirins innehåll genom värderingar och uppfattningar. Inför analys av dokument finns det olika kriterier en bör ta hänsyn till för att avgöra om dokumenten motsvarar önskad kvalitet, nämligen autenticitet, trovärdighet, representativitet och meningsfullhet. Kriterierna bygger på att dokumenten ska vara av äkta ursprung, att de inte ska innehålla felaktigheter och förvrängningar, att materialet är

representativt samt tydligt och begripligt (ibid.). Som tidigare nämnt är domar i den mån det går utformade objektivt, och de är även syftade till att vara begripliga och tydliga för allmänheten att ta del av. Samtidigt är de heller inte utformade i syfte att forskas på vilket blir gynnsamt för studiens tillförlitlighet.

4.3.1 Trovärdighet

Den kvalitativa ansatsen pekar på komplexitet och variation av den sociala verkligheten, varpå begreppen *tillförlitlighet* och *äkthet* är lämpade för att bedöma forskningens tillförlitlighet. Inledningsvis bör nämnas att tillförlitlighet delas upp i fyra olika delkriterier, varav det första är *trovärdighet* (Bryman 2008, s. 352-353). Trovärdighetskriteriet handlar om att skapa trovärdighet för läsaren, således behöver forskarens beskrivning av verkligheten i studien vara trovärdig. Detta kan i sin tur göras genom att vara transparent i forskningsprocessen. För att genomföra en trovärdig studie krävs det därför att forskaren redogör för de val av metod och teori som gjorts, så att läsaren får en inblick i hur forskningsprocessen gått till (Ahrne & Svensson 2022, s. 32). Vidare menar Ahrne och Svensson att forskaren själv är en del av det som studeras då en har förväntningar och föreställningar om vad som undersöks, och därmed inte kan distansera sig fullt ut (ibid. s. 8). Trots att vi i den mån det gått försökt förhålla oss objektiva kan våra befintliga föreställningar om barnets bästa respektive barnets delaktighet ha kommit att speglas i våra val av metod, teori och analys. Därför bör det nämnas att vi inledningsvis hade en föreställning om att barnets åsikt ofta inte läggs stor tyngd vid beslutsfattandet, samt att barn inte alltid får möjlighet att vara delaktiga.

4.3.2 Överförbarhet

Nästa kriterium, *överförbarhet*, mäter hur pass överförbar en studie och dess resultat är till en annan kontext eller miljö. Eftersom kvalitativa studier ofta syftar till att undersöka en mindre population på djupet, blir studiens resultat mer inriktat på den kontext forskaren väljer att fokusera på. För att öka överförbarheten i en studie bör forskaren ha sin empiri i åtanke för att resultatet ska kunna vara överförbart till en annan kontext eller situation, eller i samma kontext vid en annan tidpunkt (Bryman 2008, s. 355). Den empiri som vi valde att använda oss av är begränsad i vissa avseenden. Dels är tidsspännat begränsat då vi valde domar från år 2022, dels även geografiskt begränsat då empirin bygger på domar från Lunds tingsrätt. Vi menar därför att överförbarheten för samma kontext vid en annan tidpunkt inte är särskilt hög,

detta på grund av att BK implementerats och andra lagar har tillkommit samt ändrats under senare år. Därför är denna studiens resultat inte överförbart till samma kontext under tidigare år. Däremot är vårdnadstvister och familjeproblemen som tillkommer inte unikt för domarna i Lunds tingsrätt, utan något som sker nationellt, varpå överförbarheten kan anses vara högre om en väljer att generalisera resultaten nationellt. Ett annat sätt att öka överförbarheten är så kallade *täta beskrivningar* av kulturdetaljer som råder i de situationer en väljer att undersöka. De täta beskrivningarna kan hjälpa andra personer att se hur pass överförbara resultaten av studien är till en annan miljö (ibid.).

4.3.3 Pålitlighet

Avslutningsvis visar en studies *pålitlighet* genom att forskarna förhåller sig kritiska i sitt synsätt och redogör för alla faser av forskningsprocessen (Bryman 2008, s. 355). För att öka pålitligheten i vår studie presenterades forskningsprocessens faser tidigare i detta metodavsnitt. Detta genom att redovisa hur vi anskaffade vårt empiriska material, vår tankegång gällande avgränsning samt vilka nyckelord som använts i sökningen efter relevant litteratur. Avslutningsvis redogjorde vi även för vår förkunskap om forskningsområdet vilket kan ha kommit att speglas i studien.

4.4 Bearbetning & analys

I detta avsnitt presenteras tillvägagångssättet i analysprocessen av det insamlade empiriska materialet.

4.4.1 Kvalitativ textanalys

Studien grundas på en kvalitativ textanalys av domar. Enligt Widén (2019, s. 195) följer den kvalitativa textanalysen en lång historisk tolkningstradition kallad hermeneutik, vilken handlar om att skapa mening och förståelse av texter. Vidare menar Bergström och Boréus (2018, s. 31) att all textanalys kräver tolkning och beskriver närmare *den uttolkarorienterade tolkningsstrategin*. Med denna menas att texten betyder det som analytikern läser in i den. Analytikern tolkar texten utifrån sin förförståelse, och till grund ligger således exempelvis individuella erfarenheter, förståelse för världen, socialt sammanhang och utbildning. Vi gick inte in i denna undersökning helt förutsättningslöst, då exempelvis vår kunskap från socionomutbildningen samt erfarenhet från socialt arbete format en viss förförståelse för ämnet. Av denna förförståelse hade vi skapat en uppfattning om att barnperspektivet behöver

lyftas och stärkas, och som analytiker till domarna valde vi därmed att lyfta exempel där barnperspektivet var bristande. Vidare hade vi även en viss skepticism kring hur barns rätt till delaktighet tar sig uttryck i praktiken, då vi redan innan arbetsprocessen började visste att denna princip var flertydig och därmed även kunde komma att vara svår att applicera inom rätten.

Det första steget inom en textanalys är att sortera det empiriska materialet. Rennstam och Wästerfors (2022, s. 246) menar att sorteringen till viss del sker redan vid datainsamlingen, eftersom kvalitativa studier inriktar sig på variation samt innebörden av materialet, snarare än en stor mängd data. Målet inom den kvalitativa forskningen är att samla olikartade utdrag inom samma fenomen och/-eller tema för att generera ny kunskap. Därmed började vår sortering delvis redan vid avgränsningen till domar gällande vårdnad från Lunds tingsrätt från år 2022. Dock menar Rennstam och Wästerfors att insamlingsprocessen i de flesta fall leder till en stor, oöverskådlig mängd data som kräver en mer grundlig sortering även efter insamlingen (ibid.). Efter insamlingen av vårt empiriska material fick vi tillgång till 107 stycken domar, varpå vi behövde genomföra en mer grundlig sortering efteråt. Vi läste då igenom materialet och delade upp detta utifrån mängden innehåll och ålder på barnen (ibid, s. 247). Genom denna sortering kunde vi sedan välja ut 18 domar som passade avgränsningen, varpå ett mer detaljerat analysarbete påbörjades. Inledningsvis behövdes materialet grovsorteras (Widén 2019, s. 205), varpå vi skrev ut och läste igenom de valda domarna noggrant. Under denna genomläsning sorterades innehållet efter våra frågeställningar. De kategorier vi formulerade blev således *barnets bästa*, *ålder och mognad* samt *barnets delaktighet*. Med hjälp av färgpennor markerades respektive kategori i olika färger.

4.4.2 Fjärde dimensionens textanalys

Widén (s. 202) beskriver vidare en *fjärde dimension* av textanalysen, vilken är kompletterande, vägledande, analytisk och problematiserande dimension. Den fjärde dimensionen av textanalysen går ut på att en med hjälp av teoretisk perspektivtagning analyserar sina valda texter. I detta stadié läste vi återigen våra valda domar och funderade här på vilka teorier som skulle kunna vara användbara i vår analys. Redan innan detta stadié hade vi tagit fram eventuella teorier som vi ansåg vara av relevans, men då vi närmade oss empirin bekantade vi oss med andra teorier som var bättre lämpade för att analysera informationen i domarna. Det var således i detta stadié av bearbetningen vi beslutade oss för att använda Lundys delaktighetsmodell samt det rättsdogmatiska perspektivet. För att applicera ett

rättsdogmatiskt perspektiv på ett valt rättsligt problem görs en analys i flera steg: först identifieras det rättsliga problemet, därefter plockas olika lagar fram som kan tänkas användas för att lösa problemet. Slutligen genomförs en analys av de valda lagarna med hjälp av rättspraxis och förarbeten (Rejmer 2017, s. 276-277).

4.5 Etiska överväganden

I detta avsnitt presenteras forskningsetiska principer vi förhållit oss till vid genomförandet av studien. Grunden för dessa principer är enligt Ahrne och Svensson (2022) att en som forskare endast får genomföra en studie om den genomförs med respekt för människovärdet och alltid beaktar mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Vidare går människors välfärd före samhällets och vetenskapens behov.

4.5.1 Forskningsetiska principer

En av de forskningsetiska principerna är *informerat samtycke*, vilket innebär att de personer som studeras ska bli informerade om studiens syfte samt själva bestämma om de vill medverka i studien (Ahrne & Svensson 2022, s. 36). Då domar är offentliga handlingar, kan vem som helst begära ut dessa. Med anledning av detta har vi inte begärt samtycke från någon av personerna som förekommer i domarna som analyseras. Däremot har vi anonymiserat de berörda personerna, samt hemlighållit domarnas målnummer. Detta med anledning av att utomstående inte ska kunna identifiera vilka personer som förekommer i domarna. För att vi själva skulle hålla koll på vilka fiktiva namn som var kopplade till respektive dom, använde vi oss av *kodnycklar* i analysarbetet. Kodnycklarna fungerade som ett redskap för oss som forskare i form av ett "facit" på vilka fiktiva namn som hörde samman med målnummer. Genom användandet av kodnycklar omöjliggjordes således även att läsaren kan komma att beställa ut de domar som berörs i denna studie. Detta med syftet att uppfylla *konfidentialitetsprincipen*, vilken betonar vikten av att uppgifter som i ett forskningssyfte anskaffats om enskilda individer måste bevaras och redovisas anonymiserat (ibid.). Vidare förvarades domarna som användes till studien på ett säkert sätt, och kommer att raderas efter att studien färdigställts och godkänts. Ytterligare en forskningsprincip som vi övervägt i förhållande till denna studie är *nyttjandekravet*. Nyttjandekravet innebär att personuppgifter som anskaffats i forskningssyfte inte får användas för åtgärder som direkt kan påverka personen. Eftersom personuppgifter anonymiseras i denna studie anser vi att denna studie inte kan komma till att påverka de berörda personerna (ibid.).

4.6 Arbetsfördelning

Arbetet har i huvudsak genomförts gemensamt och en kontinuerlig diskussion har förts kring arbetets utveckling. Vi har båda kontrollerat formalia, struktur och referenshantering löpande. Elin har tagit ett större ansvar över avsnitten metodologiska överväganden, urval & material och etiska överväganden. Ellen har tagit större ansvar över abstract och avsnittet om rättsdogmatik. Efter att vi valt ut de 18 domarna läste vi inledningsvis hälften av dessa vardera. Efter detta diskuterades och sammanfattades samtliga domar tillsammans. Under analysprocessen läste vi båda två samtliga domar och plockade ut relevanta delar och teman till analysavsnittet. Därefter genomfördes avsnitten analys, resultat och slutdiskussion tillsammans.

5. Analys & resultat

I följande avsnitt kommer vi att presentera resultaten av vår undersökning följt av en analys av domarna som ligger till grund för uppsatsen. Analysen delas in i följande teman: *barnets delaktighet, barnets ålder och mognad* samt *bedömningen av barnets bästa*. I temat kring barnets bästa lyfter vi avslutningsvis en rättslig paradox som problematiserar den rättsliga tillämpningen av principen. Som vi tidigare nämnt i avsnittet om etiska överväganden, är alla namn och målnummer i detta avsnitt fiktiva för att bevara individernas anonymitet.

5.1 Barnets delaktighet

Barns rätt till delaktighet i frågor som rör dem fastställs enligt 6 kap. 2b § FB. I samtliga domar vi tagit del av har rätten inhämtat socialtjänstens vårdnadsutredningar, vilka ligger till grund för rättsens beslutsfattande. Under socialtjänstens utredningsprocess blir barn delaktiga genom barnsamtal. I 16 av de 18 domarna vi tagit del av framkommer det uttryckligen vad barnen uttryckt i dessa samtal, dock är det endast i två av domarna det framkommer att enskilda samtal med barnet och utredare hållits. Av de resterande domarna går det med andra ord inte att utläsa *hur* barnsamtalen genomförts. Avslutningsvis framkommer det att rätten inte har genomfört egna barnsamtal i någon av domarna som vi tagit del av.

5.1.1 Utrymme

För att analysera barns delaktighet i domar gällande vårdnad lyfter vi inledningsvis ett citat hämtat ur en dom gällande Karl.

“Av vad som framgår av utredningen har Karl uppvisat en bitvis ambivalent men i huvudsak bristande vilja att träffa pappa. Han har dock haft svårt att konkretisera sin ovilja.” (Dom 1234-15, s. 12. Lunds tingsrätt 2022).

Utdraget ovan angående Karl har valts ut för att belysa och exemplifiera hur barns delaktighet beskrivs i domar gällande vårdnad. Ett genomgående mönster vi uppmärksammat är att detta oftast sker kortfattat - ofta med en till två meningar så som i exemplet ovan där rätten sammanfattar barnets inställning. För att barn ska få en ärlig chans att komma till tals och använda sin *röst* är det väsentligt att vuxna i barnets omgivning skapar tillfällen för dem att bli delaktiga, menar Lundy (2007, s. 929). Detta förklarar Lundy genom begreppet *utrymme*,

vilket innebär att barn bör bli *motiverade* till att uttrycka sig, och inte bara *tillåtas* uttrycka sig om de så önskar (ibid. s, 934). Vidare menar Lundy att de tillfällen som skapas för att barn ska få komma till tals kan anses vara manipulerade genom att de frågor som ställs och de ämnen som tas upp ofta är förutbestämda (ibid, s. 933-934). Vidare hävdar Øvreeide (2010) att omständigheter kring barnsamtal är avgörande för hur barnet uppfattar samtalet. Exempelvis bör samtal hållas på en neutral plats för barnet, och beroende på sammanhang kan barnet också agera olika beroende på om vårdnadshavare är närvarande eller inte (s. 218-220).

Med hänvisning till det som anförts ovan finner vi det därmed intressant att förutsättningarna för barns delaktighet inte beskrivs mer utförligt i domar. Exempelvis kan en inte utläsa ifall barnsamtalen skett i en trygg miljö för barnet, såsom i dennes eget hem eller på socialtjänstkontoret. En kan inte heller utläsa om barnsamtalen skett i föräldrarnas närvaro, med undantag från två av domarna där rätten beskrivit att enskilda samtal hållits med barnen i samband med socialtjänstens vårdnadsutredning. Vad som är en trygg miljö för barnet kan variera i varje enskilt fall och bör tas i beaktande vid genomförandet av barnsamtal. Detta eftersom en trygg miljö är en faktor som kan påverka barnets vilja att vara delaktig och framföra sin ärliga åsikt (Øvreeide 2010, s. 218, 220). Då Karl beskrivs uppvisa en bitvis ambivalens till pappa samt har svårt att motivera varför, väcker Karls inställning frågan om barnsamtalen har genomförts i en trygg miljö för Karl. Sammanfattningsvis har Karl getts tillfälle att använda sin röst och vara delaktig i samband med VBU-utredningen, men vilket utrymme som getts framkommer inte av domen.

5.1.2 Föräldrarnas utsagor

Ytterligare ett mönster vi kunnat utläsa av domarna är att barnets åsikt vanligen framförs av föräldrarna i partsförhör som rätten hållit med dem. Barnets åsikt framförs således i andra hand och föräldrarnas beskrivning av barnets åsikt blir därmed mindre trovärdig än att låta barnet, som är förstahandskällan till sin åsikt, komma till tals. Trots detta utgör det en huvudkälla till hur barns åsikt framförs i domar. För att exemplifiera detta presenterar vi nedan ett citat hämtat från en dom gällande Lisa. Lisas mamma uttrycker följande i partsförhör som rätten hållit med henne.

“Lisa gråter ofta när hon (*Lisa, förf. anmärkning*) ska till pappa och säger att hon inte vill åka dit. Hon berättar också att hon har många konflikter med pappas sambo. När hon är hos pappa ringer hon ofta till henne (*Lisas mamma,*

förf. anmärkning) och gråter. Vid sådana tillfällen försöker hon stötta och lugna ner Lisa.” (Dom 1234-17, s. 7. Lunds tingsrätt 2022).

Sammanfattningsvis kan sägas att barn har rätt att vara delaktiga i vårdnadstvister enligt 6 kap. 2b § FB. Däremot finns inga konkreta bestämmelser om hur denna delaktighet bör ta sig uttryck, eftersom barns rätt till delaktighet inte har en fast definition. Wågby och Englander (2019) problematiserar delaktighetens lösa definition och menar att detta medför en risk att vissa barn blir exkluderade från att vara delaktiga. Barn med en låg mognadsnivå och ålder, oförmåga att framföra sina åsikter eller barn vars åsikter inte anses vara självständiga i förhållande till föräldrarnas, är de som främst riskerar att bli exkluderade (ibid. s. 174). Även Rejmer och Bergman (2019) menar att detta leder till att barns rätt till delaktighet ofta åsidosätts i relation till barnets ålder och mognad samt barnets bästa (s. 81).

Leviner (2018, s. 152) menar att det i Sverige finns en strävan efter att låta barn få inflytande i vårdnadstvister, men att en i slutändan samtidigt vill skydda barnet från rätten att påverka beslutsfattandet. Ambitionen att skydda barnet blir därmed större än ambitionen att låta barnet vara delaktigt i de fall där barnets åsikt strider mot rättsens bedömning kring barnets bästa. Detta kommer vi att återkomma till senare i detta analysavsnitt då vi diskuterar barns ålder och mognad (se avsnitt 4.2) och bedömningen av barnets bästa (se avsnitt 4.3). Sammanfattningsvis kan vi i samtliga av domarna vi tagit del av utläsa att barn görs delaktiga dels genom barnets föräldrar och dels genom socialtjänstens vårdnadsutredningar, vilka ligger till grund för rättsens beslut.

5.2 Barnets ålder och mognad

Ovan diskuterade vi hur barns delaktighet framställs av rätten i de domar som vi tagit del av. Vi kommer nu att fokusera på vilken betydelse barnets åsikt ges av rätten i beslutsfattandet kring vårdnadsfrågan i förhållande till barnets ålder och mognad. I de 18 domar vi analyserat följer tingsrätten allmänna, rättsliga utgångspunkter vid bedömningen av frågor gällande vårdnad. En av dessa är att rätten ska tillmäta barnets åsikter betydelse i förhållande till dess ålder och mognad enligt 6 kap. 2b § FB.

5.2.1 Bedömningen av ålder och mognad

Som vi nämnt ovan är det barnets ålder och mognad som avgör i vilken grad rätten bör ta hänsyn till barnets åsikt i beslutsfattandet. I majoriteten av domarna vi tagit del av redogör rätten för huruvida de tagit barnets åsikt i beaktning eller ej i förhållande till barnets ålder och mognad, däremot saknas en redogörelse för *hur* denna bedömning gått till samt vilka faktorer rätten tagit hänsyn till för att göra bedömningen. I nio av de 18 domarna vi tagit del av saknas helt en förklaring av barnets ålder och mognad. I de nio resterande domarna där rätten beskriver bedömningen av barnets ålder och mognad, fann vi ett mönster av att detta beskrivs kortfattat, ofta med en eller två meningar. Vidare har vi uppmärksammat att rätten bedömer huruvida barnets åsikt bör tillmätas betydelse för beslutsfattandet främst med hänvisning till barnets ålder, och att barnets åsikt därmed tillmäts större betydelse för beslutsfattandet desto äldre barnet är.

5.2.2 När barnets åsikt inte är förenlig med barnets bästa

I 17 av domarna vi tagit del av framkommer det att barnets egen åsikt är förenlig med rättens bedömning av barnets bästa, varpå frågan om barnets ålder och mognad inte tar något större utrymme i domen. Det dominerande mönstret vi har kunnat utläsa är därmed att tingsrätten och barnet ofta är eniga. I en av domarna vi tagit del av visas dock motsatsen. Citatet nedan är hämtat ur en dom som rör familjen Svensson, bestående av mamma, pappa, dottern Anna, 13 år gammal och sonen Olle, 9 år gammal.

“Trots Annas ålder är det med hänsyn till omsorgsbristerna hos mamma inte möjligt att låta hennes redovisade åsikt i frågan få en styrande verkan, utan det bästa för båda barnen är därför att de flyttar till pappa.” (Dom 1234-11, s. 12, Lunds tingsrätt 2022).

I domen yrkar pappa om ensam vårdnad om barnen eftersom han anser att mamma inte är lämplig som vårdnadshavare på grund av hennes missbruk och ekonomiska situation. Även rätten bedömer att mamma är olämplig som vårdnadshavare, varpå domen landar i ett beslut om att pappa får ensam vårdnad om de båda barnen. Vad som gör detta empiriska exempel relevant att diskutera i förhållande till barnets ålder och mognad, är att dottern Anna starkt motsätter sig att pappa ska få ensam vårdnad. Anna motsätter sig även att vara stadigvarande boende hos pappa, och hotar med att rymma därifrån om så blir fallet. Rätten bedömer alltså

att ensam vårdnad för pappa är förenligt med barnets bästa, trots att Anna, som har uppnått en sådan ålder att rätten bör ta hennes åsikt i beaktande, motsätter sig detta starkt.

Enligt Albert och Steinberg (2011, s. 212) visar unga en anmärkningsvärd förmåga till att kunna ta beslut och se långvariga konsekvenser av dessa. Vidare menar Kemps et al. (2017, s. 6) att det inom juridikens fält främst är barnets förmåga till beslutsfattande som väger tyngst vid bedömningen av ett barns mognad. Desto större förmåga till beslutsfattande, desto mer inflytande ges alltså barnets åsikt i vårdnadstvisten. Lundy (2007, s. 937) ser dock en fara med att barnets ålder och mognad är baserat på vuxnas uppfattning av detta, då vuxna på så sätt kan agera som "gate-keepers" över artikel 12 BK.

Rätten argumenterar för att Anna har utvecklat ett skadligt medberoende till sin mamma, vilket påverkar hennes förmåga till att fatta ett adekvat beslut i frågan. Rätten anser därför inte heller att Anna har förmågan att se hur mamma som fortsatt vårdnadshavare kan utgöra en långsiktig risk för hennes hälsa och utveckling. Wågby och Englander (2019, s. 174) menar att barn som Anna riskerar att bli exkluderade. Detta eftersom barn som anses ha låg mognadsnivå och en oförmåga att framföra åsikter som inte är självständiga i förhållande till sina föräldrars åsikter riskerar att få mindre utrymme till att vara delaktiga. Således bedömer rätten att Annas åsikter inte kan ges inflytande för beslutet med hänvisning till att Anna inte uppfyller den mognadsnivå som krävs, samt att hennes framförda åsikter påverkas av medberoendet till sin mamma. Wågby (2022, s. 822) lyfter i sin studie begreppet *förutbestämd delaktighet*, vilket innebär att professionsutövare endast betraktar barn kompetenta nog att fatta beslut om deras åsikter stämmer överens med professionsutövarens. Att Anna inte bedöms mogen nog att fatta eget beslut kan därmed tolkas utifrån begreppet, då rättens åsikt skiljer sig mot Annas. Avslutningsvis menar Wågby (2022, s. 882) även att barns delaktighet begränsas av professionsutövare då de tenderar att bedöma barnets sårbarhet snarare än vad barnet uttrycker.

5.2.3 Åhörare och inflytande

Rejmer och Bergman (2019, s. 81) lyfter att trots att barnet får möjlighet att komma till tals, får barnets åsikt sällan någon större betydelse för beslutet. Trots att Anna har fått komma till tals och starkt motsätter sig att pappa får ensam vårdnad, samt att flytta till pappa, är det i slutändan rätten som har tolkningsföreträde att fatta beslut i frågan. Relevant för analysen blir således Lundys (2007) begrepp *åhörare*, vilket syftar åt att vuxna som är involverade i

beslutsfattandet ska "lyssna" på barnets åsikt, inte bara "höra" den (s. 936). I detta empiriska exempel kan rätten tolkas som åhörare till Annas åsikt. Som åhörare har rätten således makt att besluta om vilken betydelse Annas åsikt bör tillmätas (Lundy 2007). Leviner (2018, s. 152) lyfter att det finns en strävan att öka barns delaktighet i rätten, men att denna sträva samexisterar med en ambition att skydda barn från delaktighet och påverkan på beslut som kan missgynna dem. Därmed blir det svårt att låta Annas åsikt få en faktisk påverkan på beslutet om vårdnaden, då hennes behov av skydd från mamma var mer avgörande än hennes egen åsikt i frågan.

I analysen av domen gällande Anna blir även begreppet *inflytande* relevant. Lundy menar att begreppet *inflytande* (2007, s. 937) innebär att barnets åsikt ges inflytande över beslutsfattande reglerat utifrån barnets ålder och mognad. På så sätt kan vuxna agera som "gate-keepers" av barns rätt till inflytande inom beslutsfattande genom att argumentera för att barnet ska få mer eller mindre inflytande utifrån deras ålder och mognad (ibid.). Med hjälp av Lundy (2007) tydliggörs således hur rätten, med hjälp av sin givna auktoritet, kan agera som "gate-keeper" över Annas inflytande i vårdnadsfrågan. Rätten har makt att besluta över vilket inflytande Annas åsikt bör ha över vårdnadsfrågan, varpå de hänvisar till att Annas åsikt inte bör ha en styrande verkan då rätten inte anser att denna är förenlig med principen om barnets bästa.

Vidare uppmärksammade vi även att tingsrätten i två olika domar som berör barn, vilka båda är 10 år gamla, argumenterar olika utifrån barnens ålder utan hänvisning till respektive barns mognad. I dessa två domar beskriver rätten hur de beaktar de båda barnens åsikter på följande sätt.

"Mot bakgrund av hans ålder och den rådande situationen finns det även, som pappa har framhållit, skäl att vara försiktig vid bedömningen av Karls inställning." (Dom 1234-15, s. 12. Lunds tingsrätt 2022).

"Pelle är 10 år. Även han har uppnått en sådan ålder att hans åsikter ska tillmätas betydelse." (Dom 1234-16, s. 8. Lunds tingsrätt 2022).

Vi observerar här att både Karl och Pelle är 10 år gamla, men att tingsrätten har olika bedömningar av barnens rätt till delaktighet med hänvisning till deras ålder. I båda domarna saknas det en vidare förklaring om hur bedömningen över de båda barnens mognad. Rejmer och Bergman (2019, s. 81) skriver att begreppet barnets perspektiv kan vara svårt att definiera, då begreppet inte är entydigt. Värderingar i samhället samt ny kunskap om barn är avgörande faktorer för hur barnets perspektiv bedöms. Innebörden varierar därmed beroende på person, situation och sammanhang. Tillmätelsen av barnets perspektiv baseras således på en sammanvägning av olika faktorer, bland annat beslutsfattarens förståelse av begreppet (ibid.). Även Karl och Pelles domar kan således analyseras med hjälp av Lundys (2007) begrepp *inflytande*. Både Karl och Pelle har fått vara delaktiga i utredningarna, men deras åsikt tillmäts olika betydelse utifrån rättens bedömning av deras ålder och mognad. Vad som gör detta exempel relevant är att det saknas en tydlig förklaring bakom varför Karl anses ha en lägre mognadsnivå, mer än att han har svårt att konkretisera sin ovilja till att träffa sin pappa. Detta framkommer av citatet under avsnitt 4.1 angående barns delaktighet. Vidare redogör domen om Pelle ingen motivering bakom varför Pelle anses ha en adekvat mognadsnivå som ger hans åsikt mer inflytande. Liksom i exemplet ovan gällande Anna, klargörs således hur rätten kan agera som "gate-keeper" kring barns delaktighet i vårdnadstvister genom den enskilda bedömningen av barnets mognad.

5.3 Bedömningen av barnets bästa

Som tidigare anförts följer tingsrätten allmänna rättsliga utgångspunkter vid bedömningen av frågor gällande vårdnad. En av dessa utgångspunkter är att barnets bästa alltid ska vara avgörande enligt 6 kap. 2a § FB. Barnets bästa bedöms i varje enskilt fall utifrån de rådande omständigheterna kring barnets livssituation. I bedömningen av barnets bästa tar rätten särskild hänsyn till riskfaktorer som kan komma att påverka barnets hälsa eller utveckling negativt enligt 6 kap. 5§ FB. Fortsättningsvis bedömer rätten barnets bästa utifrån föräldrarnas förmåga att tillgodose en trygg närvaro, förmåga att samarbeta samt förmågan att sätta barnets behov främst. I samtliga domar framkommer att rätten gör en bedömning kring vad som är barnets bästa utifrån kriterierna ovan. I 17 av 18 av de domar vi tagit del av är tingsrätten och socialtjänsten eniga om bedömningen av barnets bästa. I en av domarna skiljer sig dock tingsrättens och socialtjänstens bedömning åt, vilket vi kommer att redogöra för nedan i en analys kopplad till det rättsdogmatiska perspektivet.

Vi väljer här att lyfta en dom ur vår empiri gällande Karl, 10 år gammal. Sedan tre år tillbaka har mamma haft ensam vårdnad om Karl, men pappa yrkar nu för gemensam vårdnad. Till följd av bristande hemförhållanden hos mamma blev Karl placerad enligt LVU³ cirka sex månader efter att mamma fick ensam vårdnad. Således bedömer både tingsrätten och socialtjänsten att varken mamma eller pappa anses vara lämpliga vårdnadshavare för tillfället. Vad som är relevant i argumentationen kring barnets bästa är här att socialtjänsten bedömer att gemensam vårdnad är att föredra, medan rätten anser att mamma bör ha ensam vårdnad. I domen framkommer flera aspekter som pekar mot att pappa är olämplig som vårdnadshavare. Bland annat har pappa och Karl inte haft umgänge på länge, mamma vittnar om att pappa har utsatt såväl henne som Karl för våld och pappa utnyttjar heller inte sin insynsfullmakt⁴ samt är allmänt oengagerad i Karls liv. Vidare har Karl uttryckt viss ambivalens, men främst bristande vilja, gentemot umgänge med pappa. I domen framgår följande.

“Även under aktuella förhållanden är det mot denna bakgrund tingsrättens slutsats att det inte är för Karls bästa att parterna har gemensam vårdnad över Karl. Mamma är den av parterna som tingsrätten alltjämt bedömer har bäst förutsättningar att med fortsatt stöd av samhällsinsatser vara vårdnadshavare för Karl.” (Dom 1234-15, s. 14. Lunds tingsrätt 2022).

Av utdraget ovan framkommer det således att tingsrätten bedömer barnets bästa utifrån kriteriet om att föräldrarnas bristande samarbete påverkar Karl negativt i den mån att gemensam vårdnad inte är att föredra. Socialtjänsten bedömer istället barnets bästa utifrån en god kontakt till både mamma och pappa. Barnets bästa är en princip som inte har en fast definition och kan därför tolkas olika beroende på vem det är som tolkar principen (Dane 2015, s. 196). Rejmer (2017, s. 276-277) menar att det rättsdogmatiska perspektivet synliggör hur ett problem bör lösas rättsligt, samt varför det bör lösas på föreslaget sätt. Gunnarsson och Svensson (2023, s. 22) lyfter fortsättningsvis begreppet *gällande rätt*, vilket inte är ett statiskt objekt, utan kontinuerligt beroende av sammanhang och tid. Med hänvisning till Rejmer (2017) och Gunnarsson och Svensson (2023) tydliggörs således hur rättsliga problem kan lösas på olika sätt, beroende på sammanhang. På så vis skapas även en förståelse för varför

³ Förtydligande: Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

⁴ Förtydligande: Fullmakt som ger en förälder utan vårdnad insyn i barnets liv gällande exempelvis vård, skola och myndigheter.

socialtjänstens och tingsrättens bedömning skiljer sig åt i domen gällande Karl. Socialtjänsten och tingsrätten tycks med andra ord tillämpa den gällande rätten, barnets bästa, på olika sätt i deras bedömning.

5.3.1 En rättslig paradox

Nedan följer ett utdrag från en annan dom gällande syskonen Maja och Ture. Domen visar hur rätten riskerar att hamna i en paradox kring bedömningen av barnets bästa då lagstöd för ensam vårdnad saknas, samtidigt som gemensam vårdnad inte anses vara ett beslut enligt barnets bästa. Detta är ett resultat som endast uppmärksammats i en av de utvalda domarna, men som vi anser är av vikt att analysera utifrån det rättsdogmatiska perspektivet.

“Detta är omständigheter som i och för sig talar för att parterna inte har förmåga att ta ett gemensamt ansvar på det sätt som krävs för att gemensam vårdnad ska vara till barnens bästa. Av förhören med parterna framgår emellertid att de har lyckats lösa nyss nämnda frågor och att det i nuläget inte föreligger några olösta vårdnadsfrågor mellan dem.

I likhet med den bedömning som utredarna i vårdnads-, boende- och umgängesutredningen har gjort kan samarbetsproblemen inte anses ha påverkat barnen på ett sådant sätt att det är motiverat att någon av parterna bör fråntas vårdnaden.” (Dom 1234-21, s. 12-13. Lunds tingsrätt 2022).

Utdraget ovan redogör för mammas och pappas bristande samarbete i frågor som rör deras gemensamma barn. Samarbetsproblemen framställs i den utsträckning att tingsrätten argumenterar för att fortsatt gemensam vårdnad inte är enligt barnens bästa, däremot saknas tillräckligt starka skäl för ensam vårdnad för någon av parterna. Detta då samarbetsproblemen inte bedöms påverka barnen negativt i den mån att ensam vårdnad för någon av parterna är att föredra. Å andra sidan framgår det av 6 kap. 5§ FB att bristande samarbete är skäl för ensam vårdnad ifall det påverkar barnen negativt. Citatet ovan indikerar således att rätten fattar beslut enligt vad som påverkar barnen *minst* negativt. Även detta kan dock förstås i termer av barnets bästa, om än inte lika uttalat som i föregående exempel med Karl. Barnets bästa ska utifrån rådande omständigheter vara avgörande för alla beslut som rör vårdnad enligt 5 kap. 2§ FB, varpå barnets bästa är en gällande rätt. Begreppet gällande rätt är dock inte ett statistiskt objekt, utan det är kontinuerligt beroende av sammanhang och tid (Gunnarsson & Svensson

2023, s. 22). Vidare skriver Gunnarsson och Svensson (2023, s. 25) att rätten är som den tolkas och tillämpas och att den tolkas och tillämpas så som den är. Med denna förklaring av rätten kan barnets bästa därmed tolkas och tillämpas på olika sätt. Med hänvisning till de rådande omständigheterna i domen kan därmed det alternativ som påverkar barnen minst negativt, vara ett beslut enligt barnets bästa. Dane (2015, s. 196) menar att begreppet barnets bästa kräver en viss öppenhet för att möjliggöra en individuell bedömning för varje enskilt barn, vilket domen gällande Maja och Ture exemplifierar.

Det bör dock tilläggas att ett ledande synsätt inom det rättsdogmatiska perspektivet är att gällande rätt bör tolkas och systematiseras så att rätten framstår som ett motsägelsefritt och normativt system (ibid, s. 58). Vad detta innebär kan uppfattas otydligt, då vi med ovan förda diskussion redogjort för att barnets bästa delvis framstår som motsägelsefullt. Detta då rätten, trots avsaknad hänvisning åt barnets bästa, fattar beslut om gemensam vårdnad.

6. Slutdiskussion

Syftet med denna studie var att undersöka hur barns delaktighet i förhållande till ålder och mognad respektive principen om barnets bästa tas i beaktning av rätten i beslut gällande vårdnad. I samband med att frågan om vårdnad lyfts i rätten är det vanligt att även frågor om boende och umgänge blir relevanta. Under urvalsprocessen valde vi dock att lyfta domar gällande vårdnad, och därför är det endast denna fråga som vi analyserat i enlighet med studiens syfte. I denna slutdiskussion kommer vi att besvara våra frågeställningar genom att sammanfatta vad som framkommit i föregående analysavsnitt.

6.1 Hur framställer rätten barns delaktighet i vårdnadstvister?

I de 18 domar vi tagit del av framkommer det att samtliga barn varit delaktiga genom barnsamtal i samband med VBU-utredningen. Endast i två av 18 domar framkommer det att enskilda barnsamtal genomförts, i de resterande 16 domarna går det inte att utläsa under vilka omständigheter barnen har fått komma till tals. Ytterligare ett mönster vi uppmärksammat är att barns åsikt i samtliga 18 domar framförs av barnets föräldrar. Avslutningsvis vill vi även nämna att rätten inte har genomfört egna barnsamtal i någon av domarna, utan utgår från vad som framkommit av socialtjänstens utredning samt föräldrarnas utsagor. Enligt Rejmer och Bergman (2019, s. 81) och Wågby och Englander (2019, s. 183) riskerar socialtjänsten och tingsrätten att motverka barns delaktighet i vårdnadstvister. Detta menar författarna kan förklaras av att det finns en osäkerhet kring hur barns delaktighet ska förstås, då konkreta tillvägagångssätt inte finns att tillgå (ibid.). Sammanfattningsvis besvaras vår frågeställning genom att rätten framställer barnets delaktighet dels genom VBU-utredning, dels genom föräldrars utsagor.

I analysen kring hur barns delaktighet i vårdnadstvister framställs valde vi att lyfta Lundys (2007, s. 934) begrepp *utrymme* i förhållande till en dom gällande Karl. Vi lyfte faktorer kring hur barnsamtalen genomförts, vilka vi tolkat i förhållande till begreppet utrymme samt skapade tillfällen för delaktighet. Karl uppvisade en bitvis ambivalent inställning till pappa, vilket kan förklaras genom att Karl har svårt att uttrycka varför han känner som han gör, eller också har Karl inte getts möjlighet att i en trygg miljö och utan föräldrarnas närvaro uttrycka sig fritt. Det faktum att barns delaktighet och åsikt av rätten även framställs genom föräldrarnas utsagor fann vi relevant i förhållande till vår frågeställning eftersom föräldrarna

sällan hade ett gott samarbete sinsemellan, varpå en fråga kring om utsagorna faktiskt speglar barnets egen åsikt väcktes.

6.2 Hur framställer rätten barns åsikter i förhållande till ålder och mognad?

Vi uppmärksammade att rätten ger utrymme för mer delaktighet och inflytande i vårdnadstvister till de barn som bedöms ha en hög mognadsgrad och ålder. Däremot saknas en redogörelse i samtliga domar av *hur* bedömningen av barnets mognadsgrad går till samt vilka faktorer som spelar in. Bedömningen av barnets mognad beskrivs kortfattat, eller också inte alls. I nio av de 18 domar vi tagit del av saknas helt förklaring kring barnets åsikt i förhållande till dess ålder och mognad.

Kemps et al. (2017) hävdar att utredare tenderar att studera barns mognad utifrån det område de är verksamma inom (s. 1). Exempelvis är förmågan till beslutsfattande och kognitiv bearbetning aspekter av mognad som väger tyngst inom juridikens fält (ibid. s. 6, 8). För att belysa bedömningen kring barnets ålder och mognad valde vi i analysen att lyfta bland annat ett citat gällande Anna, 13 år. Eftersom förmåga till beslutsfattande är en viktig kriterie vid bedömning av mognad enligt Kemps et al. (ibid. s. 6) kan vi anta att tingsrätten bedömer Annas mognadsnivå som lägre då hon enligt rätten inte kan se de riskfaktorer som kan medfölja vid ett beslut enligt hennes åsikt. Trots detta menar Albert och Steinberg (2011, s. 212) att barn och unga har en anmärkningsvärd förmåga att se långvariga konsekvenser av sina beslut. Vidare lyfter Leviner (2018, s. 152) att det finns en strävan att öka barns delaktighet i rätten, men att denna sträva samexisterar med en ambition att skydda barn från delaktighet vid beslut som kan missgynna dem. Sammantaget vill vi med detta empiriska exempel visa att barnets åsikt ges inflytande i de fall där åsikten är förenligt med vad tingsrätten bedömer vara barnets bästa, vilket vi kopplar till begreppet förutbestämd delaktighet (Wågby 2022, s. 882). Vi drar denna slutsats utifrån att barn som har en samstämmig bild med rätten kring vårdnad bedöms även ha en förmåga att kunna se långvariga konsekvenser av beslutet.

Vidare lyfte vi två domar gällande Karl och Pelle för att belysa hur rätten framställer barns åsikter i förhållande till deras ålder. I dessa domar gör tingsrätten två olika bedömningar kring barnens rätt till delaktighet med hänvisning till deras ålder, trots att barnen är lika gamla. En

möjlig förklaring till att tingsrätten ger barnen annorlunda förutsättningar till delaktighet med hänvisning till deras ålder kan vara att begreppet barnets perspektiv är svårdefinierat och flertydigt (Rejmer & Bergman 2019, s. 81). Begreppets innebörd varierar beroende på situation, person och sammanhang, och därför blir beslutsfattarens tolkning av begreppet barnets perspektiv avgörande för hur mycket delaktighet barnen tillmäts. Vi tänker därmed att de båda 10-åringarnas åsikter bedöms olika till följd av att det är olika beslutsfattare i båda målen.

6.3 Hur beskrivs rätten beakta barnets bästa och delaktighet i beslut gällande vårdnad?

Alla beslut rätten fattar i vårdnadsmål är enligt principen om barnets bästa. Vad som är barnets bästa bedöms i varje enskilt fall, men är också beroende av beslutsfattarens kunskap och uppfattning. Detta synliggjorde vi bland annat genom att redogöra för olikheter i tingsrättens respektive socialtjänstens argumentation kring barnets bästa i domen gällande Karl. I den mån det går tar rätten även barnets delaktighet i beaktande utifrån barnets ålder och mognad, men då barnets bästa är en överordnad princip väger denna tyngre än barnets rätt till delaktighet.

I de fall då barnets åsikt *inte* är förenlig med barnets bästa, får denna mindre påverkan över beslutet. Detta tydliggörs i analysavsnittet med hjälp av domen gällande Anna, där Annas behov av skydd från mamma vägde tyngre än Annas åsikt. Leviner (2018) lyfter att strävan efter både barns delaktighet samt att skydda barn kan leda till problem i praktiken. Detta menar Leviner är till följd av att principen om barnets bästa är överordnad barnets rätt till delaktighet (ibid. s. 152). Av Rejmer och Bergman (2019, s. 81) framkommer det att barnets åsikt sällan får någon större betydelse i beslutsfattandet. I de fall då barnets åsikt inte är förenligt med barnets bästa, eller om barnet inte kommit till tals, fattar socialtjänsten och rätten ett självständigt beslut utifrån principen om barnets bästa med stöd av 6 kap. 2a§ FB (ibid.).

6.4 Slutreflektion

Eftersom studiens empiriska material bestod av domar, har vi endast kunnat bygga analysen på vad som framkommit av dessa. Vi har således inte kunnat utläsa detaljer kring

bedömningen av mognad, något som eventuellt hade framförts av de VBU-utredningar som domarna utgår från. Om vi hade fått tillgång till utredningarna hade vi därför kunnat få svar på frågor som nu lämnats obesvarade, däribland hur barnsamtalen genomförts och detaljer kring bedömningen av mognad. Under studiens gång har nya frågor uppkommit vilka eventuellt hade kunnat besvaras genom analys av VBU-utredningar. Exempelvis hade vi genom framtida studier varit intresserade av att undersöka hur bedömningen av barns mognad går till samt om barn faktiskt ges det utrymme som krävs för att vilja vara delaktiga. Fortsättningsvis hade det också varit av intresse att undersöka hur barns delaktighet i vårdnadstvister hade kunnat lyftas ytterligare. Att bygga sin empiri på utredningar från socialtjänsten hade dock öppnat upp en diskussion kring forskningsetik där studiens nytta behövs vägas mot vilken eventuell skada det kan utsätta individen för, särskilt då utredningarna berör barn. Dessutom är det inte självklart att som forskare få tillgång till sådana utredningar, då samtycke krävs till skillnad från domar som är offentliga handlingar. Teorierna som använts har varit behjälpliga för att undersöka studiens syfte och trots att vi inte funnit några nya resultat har vår förståelse och kunskap kring forskningsområdet ökat.

Litteraturlista

Ahrne, Göran & Peter Svensson (2022) Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt. I: Ahrne, Göran, Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Tredje uppl. Stockholm: Liber

Ahrne, Göran & Peter Svensson (2022) Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen. I: Ahrne, Göran, Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Tredje uppl. Stockholm: Liber

Albert, Dustin, Laurence Steinberg (2011) Judgment and Decision Making in Adolescence. *Journal of Research on Adolescence*. 21(1): 211-224

Barnombudsmannen (2021) Konventionstexten.

<https://www.barnombudsmannen.se/barnkonventionen/konventionstexten/?currentCategories>
≡ [Hämtat: 2023-10-30].

Barnombudsmannen (2021) Det här är barnkonventionen.

<https://www.barnombudsmannen.se/barnkonventionen/om-barnkonventionen/> [Hämtat: 2023-10-30].

Bergman, Ann-Sofie & Annika Rejmer (2017) "Det är klart att barnen blir lidande": Om barns mående när föräldrarna är i vårdnadstvist. *Socialmedicinsk Tidskrift*, 94 (4): 437-446.

Bergman, Ann-Sofie & Annika Rejmer (2019) Barnkonventionens implementering i svensk lagstiftning och praktik – barns bästa och barns rätt att uttrycka sina åsikter vid vårdnadstvister. *Barn*, 3 (4): 69-83.

Bergström, Göran & Kristina Boréus (2019) Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys. I: Boréus, Kristina & Göran Bergström (red.) *Textens mening och makt*. Fjärde uppl. Lund: Studentlitteratur.

Boréus, Kristina (2015) Texter i vardag och samhälle. I: Ahrne, Göran, Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. 2:4 uppl. Stockholm: Liber

- Bryman, Alan (2008) *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2:3 uppl. Stockholm: Liber.
- Dane, Louise (2015) Europadomstolen och barnets bästa. *Förvaltningsrättslig tidskrift* (2): 194-224.
- Eidevald, Christian (2022) Videoobservationer. I: Ahrne, Göran, Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Tredje uppl. Stockholm: Liber
- Fejes, Andreas & Robert Thornberg (2019) Kvalitativ forskning och kvalitativ analys. I: Fejes, Andreas & Robert Thornberg (red.) *Handbok i kvalitativ analys*. Tredje uppl. Stockholm: Liber.
- Garrison, Ellen Greenberg (1991) Children's Competence to Participate in Divorce Custody Decisionmaking. *Journal of Clinical Child Psychology* 20(1): 78-88.
- Gunnarsson, Åsa & Eva-Maria Svensson (2023) *Rättsdogmatik - som rättsvetenskapligt perspektiv och metod*. Studentlitteratur: Lund.
- Hultman, Elin, Staffan Höjer & Monica Larsson (2020) Age limit for participation in child protection court proceedings in Sweden. *Child and Family Social Work*. 25(2): 304-312
- Kemp, Kathleen A., Naomi E. Sevin Goldstein, Heather Zelle, Jodi Viljoen, Kirk Heilbrun & David DeMatteo (2017) Building Consensus on the Characteristics of Developmental Maturity: A Cross-Disciplinary Survey of Psychologists. *International Journal of Forensic Mental Health* 16(1): 83-91.
- Leviner, Pernilla (2018) Child participation in the Swedish child protection system: Child-friendly focus but limited child influence on outcomes. *International Journal of Children's Rights* 26(1): 136–158.
- Lundy, Laura (2007) 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal* 33(6): 927–942.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2022) Barnets bästa och rätt att komma till tals.

<https://mfof.se/vardnad-boende-och-umgange/utbildning-i-samarbetssamtal/modul-2-samtal-med-barn/barnets-basta.html> [Hämtat: 2024-01-16].

Rejmer, Annika (2003) *Vårdnadstvister: En rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*. Avhandling. Lund: Sociologiska institutionen

Rejmer, Annika (2017) Forskning som verktyg för att förverkliga barns rättigheter: särskilt om kombinationen rättsdogmatik och rättssociologi. I: Margareta Brattström & Maarit Jänterä-Jareborg (red.) *För barns bästa: vänbok till Anna Singer*. Uppsala: Iustus förlag

Rennstam, Jens & David Wästerfors (2022) Att analysera kvalitativt material. I: Ahrne, Göran, Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Tredje uppl. Stockholm: Liber

Riksdagen (2021) Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister.

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/betankande/ett-starkt-barnrattsspektiv-i-vardnadstvister_h801cu17/ [Hämtat: 2023-11-1].

SFS 1949:381. *Föräldrabalk*

SFS 1990:52. *Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga*

SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*

SFS 2018:1197. *Lag om Förenta nationernas konvention om barns rättigheter*

Socialstyrelsen (2012) *Vårdnad, boende och umgänge*. Handbok - stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt.

<https://www.mfof.se/download/18.7a15f94516e8e25421b15fd0/1574867419181/Vardnad-boende-umgange.pdf> [Hämtat: 2023-11-1].

Socialstyrelsen (2014) Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge. <https://www.mfof.se/download/18.7a15f94516e8e25421b18717/1574925684935/barns-delaktighet-i-utredningar-om-vardnad-boende-umgange.pdf> [Hämtat: 2023-11-1].

Steinberg, Laurence, Elizabeth Cauffman (1996) Maturity of Judgement in Adolescence: Psychosocial Factors in Adolescent Decision Making. *Law and Human Behaviour* 20(3): 249-272.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2015) *Slutrapport - Barnets rättigheter i vårdnadstvister*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Widén, Pär (2019) Kvalitativ textanalys. I: Fejes, Andreas & Robert Thornberg (red.) *Handbok i kvalitativ analys*. Tredje uppl. Stockholm: Liber.

Wågby, Angelica, Magnus Englander (2019) Barns delaktighet i vårdnads-, boende- och umgängesutredningar. *Socialvetenskaplig tidskrift* 26(2): 173-194

Wågby, Angelica (2022) Den sociala meningen med barns delaktighet i vårdnads-, boende- och umgängesprocesser. *Sociologisk forskning* 59(2): 177-202

Øvreeide, Haldor (2010) *Samtal med barn - metodiska samtal med barn i svåra livssituationer*. Lund: Studentlitteratur.